

АКМЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК СУБ'ЄКТА ПРАЦІ ТА СПІЛКУВАННЯ

УДК 159.923.3.316.647.8

© О. Г. Мирошник, 2023

orcid.org/0000-0001-5956-1185

<https://doi.org/10.33989/2226-4078.2023.2.288295>

МИРОШНИК Олена Георгіївна

кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології

Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ЧИННИКІВ УПЕРЕДЖЕННЯ

Статтю присвячено вивченню феномену упередження, аналізу наукових підходів щодо пояснення його ролі у функціонуванні особистості як суб'єкта життя. Для досягнення мети було застосовано методи теоретичного рівня (аналіз, синтез, порівняння, класифікація). За результатами дослідження встановлено, що передумовою формування упереджень є соціальний стереотип, як продукт масової поведінки, що підтримується соціальним середовищем. На відміну від стереотипу в упередженні, як схильності суб'єкта до сприймання, оцінки та відповідних дій щодо соціальних об'єктів або людини на основі прийнятих в групі цінностей, переважають емоційні аспекти ставлення. Серед існуючих підходів щодо пояснення психологічної природи упереджень особливе місце займають теорії соціального научіння, мотиваційно-когнітивна теорія, теорія соціальної ідентичності. За результатами аналізу цих, підходів встановлено, що в основі стереотипізації, як передумови упереджень, знаходяться операції категоризації. Категоризація дозволяє: розрізняти соціальні групи на «свої» та «чужі» групи; формувати власну соціальну ідентичність через усвідомлення належності до своєї соціальної групи та сприймати її як джерело самоповаги; створювати уявлення про себе, спираючись на результати порівняння своєї групи із зовнішніми групами. Категоризація спрощує реальність, проявляється автоматично поза наміром

людини. Категоріями поділу груп у суспільстві є існуючі соціальні норми. Вибір групи, що стане мішенню для упереджень у межах певної культури, а також діапазон відповідної поведінки по відношенню до неї залежить від соціального наочіння. Культурні відмінності будуть визначати об'єкт упередження, частоту переживання певного упередження та способи його прояву. Активізація впливу упереджень на поведінку людини виникає в ситуаціях загрози колективної самоповазі.

Ключові слова: упередження, соціальна установка, стереотипізація, категоризація, соціальна ідентичність.

Постановка проблеми. Дослідження різного роду упереджень (етнічних, гендерних, релігійних) набуває актуальності у зв'язку з пошуком шляхів оптимізації масової поведінки людей в умовах демократичного суспільства. Упередження дуже часто стають причиною знеособленого сприймання чужої групи, перешкоджають комунікації між різними спільнотами, є причиною соціальної напруги та ворожого ставлення. Упередження є також чинником, що обмежує можливості пізнання людиною соціального світу та самої себе. Саме цим пояснюється інтерес дослідників до розуміння природи упереджень.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема упереджень розглядається у зв'язку з темою гендерної дискримінації в професійної діяльності (Ткалич, 2015; Чуйко, Куравська, 2019), проявом насильства (Марценюк, 2017), пошуком генезису гендерної рівності (Костіна, 2020), ролі виховання у становленні гендерної ідентичності (Говорун, Кікінеджи, 2006). Активно вивчається питання етнічних упереджень, зокрема аналізується роль мовного дискурсу як засобу передачі етнічних упереджень (Назаренко, Нестеренко, 2019), психологічної сутності етнічного стереотипу (Геджефел, 1981), етністорії як чинника національної ідентичності (Сміт, 1994), ролі етнічних упереджень в міжетнічному конфлікті (Євтух, 2006; Паніна, 2005), механізмів етнічної ідентифікації (Нельсон, 2005, Ван Дейк, 1984).

Виклад результатів дослідження. Відомо, що єдиного погляду на природу упереджень до цього часу немає. *Мета роботи* полягала в аналізі наукових підходів до розуміння соціально-психологічних чинників упередженості.

На початку з'ясуємо сутність та понятійний статус упередження в психологічній науці. Зміст поняття упередження має достатньо значний діапазон тлумачення. Одним з перших, хто надав його визначення був Гордон Олпорт. На його думку упередження – це антипатія (різке негативне почуття, засноване на помилковій та жорсткій генералізації). Його можна відчувати та виражати. Воно може бути спрямоване проти групи в цілому та проти окремого індивіда оскільки він являється членом цієї групи (Allport, 1954). Г. Олпорт у визначенні упередження звертає увагу на його емоційну складову як базову. Особливе значення надається афективному компоненту упередження в дослідженнях J. Dovidio, D. Hamilton, J. Sherman (за Eagly & Chaiken, 1993).

Водночас, існують уявлення про особливу роль когнітивної складової упереджень. Зокрема Т. Ван Дейк, аналізуючи природу етнічних упереджень, зазначає, що вони є як соціальним, так й когнітивним явищем. «Вони є не просто характеристикою індивідуальних переконань та почуттів певної особи стосовно якоїсь етнічної групи, а спільною формою соціальної репрезентації членів певної групи, набуті протягом процесу соціалізації і трансформовані та відтворені у соціальній комунікації та взаємодії» (Van Dijk, 1984, 13). У зв'язку з цим дискурсна взаємодія розглядається як засіб передачі етно-соціальних установок (Назаренко, Нестеренко, 2019). L. Jackson, надаючи аналітичний огляд підходів до визначення чинників упередженості, зазначає існування як біологічних так й соціальних передумов їх виникнення. Поєднання цих чинників є основою схильності людей у розумінні рівності щодо інших людей як представників зовнішніх груп (Jackson, 2011).

У соціально-психологічних дослідженнях упередження розглядають як соціальну установку (атитюд), що складається з трьох компонентів: когнітивного, емоційного та поведінкового (Eagly A.H. & S. Chaiken, 1993, Kostina, 2020). Когнітивний включає знання про об'єкт, емоційний визначає емоційно-оцінкове ставлення до об'єкту, поведінковий виражає готовність реалізувати модель поведінки стосовно об'єкту упереджень. Г. Олпорт розробив шкалу для опису поведінкового компоненту упереджень. За допомогою цієї шкали можна визначити рівень дискримінації на якому перебуває особистість. Зокрема визна-

чено п'ять рівнів: вербальний прояв антипатії через образливі висловлювання; збільшення психологічної дистанції через уникнення контактів із людьми або групами до яких проявляється антипатія; застосування обмежень до дискримінованих груп; прояв насильства; фізичне винищення (Allport, 1954).

Основою упереджень є соціальний стереотип. Поширеним є визначення соціального стереотипу як «сукупності когнітивних узагальнень (наприклад, переконань, очікувань) про якості й характеристики членів групи або соціальної категорії. Стереотипи, як і схеми, спрощують і прискорюють сприйняття й судження, але вони часто перебільшені, швидше негативні, ніж позитивні, і стійкі до перегляду навіть тоді, коли стикаються з особистостями з якостями, що не відповідають стереотипу» (Discrimination / APA Dictionary of Psychology).

J. Dovidio, D. Hamilton, J. Sherman розглядають стереотип як різновид соціальної установки. Центральним в структурі стереотипу є когнітивний компонент, натомість поведінковий та емоційний проявляються в упередженнях та дискримінації (за Eagly & Chaiken, 1993). Т. Нельсон зазначає, що соціальний стереотип – це форма управління, що спрямована на встановлення контролю за поведінкою людей (Nelson, 2005). Отже, передумовою формування упереджень є соціальний стереотип, як продукт масової поведінки, що підтримується соціальним середовищем. На відміну від стереотипу в упередженні, як схильності суб'єкта до сприймання, оцінки та відповідних дій щодо соціальних об'єктів або людини на основі прийнятих в групі цінностей, переважають емоційні аспекти ставлення.

Розуміння можливостей впливу на упередження потребує визначення його ролі у функціонуванні особистості як суб'єкта життя. Серед різноманітних спроб щодо вирішення цього питання можна визначити чотири підходи. Розглянемо їх основні положення.

Теорія соціального наuczіння розглядає набуття упереджень як процес схожий на набуття установок та цінностей в процесі соціалізації. Так, діти наслідують упередження дорослих, вони можуть отримувати позитивне підкріплення за використання принижуючих зовнішні етнічні групи жартів, асоціюючи конкретну меншість з бідністю, злочинністю та іншими негатив-

ними характеристиками. Упередження, як конвенціональні соціальні норми, можуть засвоюватися дітьми у дошкільному віці. У підлітковому віці упередження займають міцну позицію у відношеннях зі світом. Дослідження засвідчують про те, що упередження по відношенню до певних соціальних груп практично не змінюються протягом життя людини. Джерелом соціального наuczіння виступають засоби масової інформації. Вони відіграють важливу роль в посилення та закріпленні групових стереотипів.

Мотиваційні або психодинамічні теорії ґрунтуються на ідеях про те, що упередження допомагають людині задовольняти свої потреби. Зокрема, упередження розглядаються як форма зміщеної агресії. Людина в ситуації фрустрації переживає гнів, якщо джерело гніву є недоступним для неї, то вона обирає іншу мішень. Вона шукає доступний для неї об'єкт, частіше цим об'єктом стають групи або люди, до яких є упередження, що ґрунтуються на прийнятих соціальних стереотипах. Наприклад, дослідження Ховланда показало, що до другої світової війни лінчування афроамериканців на Півдні США частіше відбувалося під час важких для економіки часів.

Ще одним прикладом психодинамічної теорії є теорія авторитарної особистості. Поняття авторитарної особистості було впроваджене засновниками неофройдизму В. Райхом, Е. Фроммом і взяте на озброєння теоретиками франкфуртської школи М. Хоркхаймером, Т. Адорно, Г. Маркузе.

Авторитарна особистість страждає від почуття свободи, загубленості у складних соціальних ситуаціях та самотності. Її потреба у самоствердженні не може знайти виходу у демократично-орієнтованій соціальній діяльності. Вона намагається наслідувати харизматичним лідерам або соціальним групам, що мають авторитет у суспільстві. Авторитарна особистість описується в термінах підкорення владі, підвищеного рівня конформності по відношенню до конвенціональних стандартів поведінки, ворожості до «чужого». Ознаками авторитарного характеру Е. Фромм вважав гіпертрофовану прихильність у ставленні до влади і сили; поділ соціального світу на сильних та слабких; авторитарне мислення. Авторитарна особистість може проявляти схильність до бунту. Однак її бунт завжди спрямований проти влади, яку вона сприймає як слабку, і

поєднується з бажанням підкоритися владі «сильній» (Гуменюк, 2018). Іншими словами, почуття власної нікчемності авторитарна особистість намагається замінити шляхом ідентифікації зі зовнішнім об'єктом, який досягається за допомогою відносин панування або підпорядкування. Прагнення до ідентифікації посилюється, коли така особистість переживає фрустрацію, відчуває самотність.

Формування авторитарної особистості припадає на ранні етапи соціалізації у сім'ях з авторитарним батьком та емоційно дистанційованою матір'ю. Основними рисами авторитарної особистості, за Т. Адорно, є конвенціоналізм, авторитарне підпорядкування, авторитарна агресія, антиінтрацепція (нездатність до чуттєвого сприйняття світу), забобони і стереотипи, владність і «твердість», руйнівність і цинізм, заклопотаність сексом (моралізаторство, негативне ставлення до сексуальних меншин) (за Берон, Бірн, Джонсон, 2003). Б. Альтемеєр звужив опис авторитарної особистості до трьох головних характеристик: беззастережного підпорядкування владі та авторитетам, агресії стосовно груп, несхвалення і неприйняття яких сприймається як підтримуване владою, і прихильності до соціальних норм, санкціонованих владою (Altemeyer, 1996). М. Рокіч уважав, що центральним конструктом авторитарної особистості є догматизм (Rokeach, 1960). Така особистість, наголошував він, формує жорстку структуру нетерпимості і вибіркової терпимості до інших. Дж. Дакка описав авторитаризм як аспект ідентифікації індивіда зі соціальною групою. Люди з сильною груповою ідентифікацією розвивають авторитарні переконання тоді, коли цій групі хтось або щось загрожує. Експеримент, проведений Дж. Даккітом і К. Фішером, продемонстрував, що люди схильні надавати перевагу авторитарній формі управління, якщо вважають, що їх група знаходиться в небезпеці. Даккіт розробив опитувальник «Віра в небезпечний світ», який виявляє стабільні соціальні переконання особистості, пов'язані з її авторитарними уподобаннями (Duckitt, Fisher, 2003).

Мотиваційним підґрунтям упередженості може бути міжгрупова конкуренція. Міжгрупова конкуренція є результатом того, що суспільство складається з соціальних груп, що відрізняються за можливостями, доступом до економічних

ресурсів та інше. Домінуючі групи прагнуть підтримувати свої позиції, а підкорені групи мотивовані на зменшення нерівності. Є декілька варіантів цих теорій. Наприклад, теорія групового конфлікту розглядає упередження як наслідок конкуренції між групами, що ведуть боротьбу за ресурси або владу. З позиції такого розуміння природи упереджень, надії на зникнення останніх є нереальним, бо конфлікти групових інтересів є неминучими. Ще одним варіантом теорій міжгрупової конкуренції є пояснення групової конфліктності прагненням членів привілейованих груп захищати свої особливі статус та свої переваги над іншими. Почуття групової позиції таких груп включає: 1) віру у неперевершеність домінуючої групи, 2) сприймання представників меншості як людей іншого сорту, 3) впевненість у тому, що домінуючій групі належать законні права на володіння основними ресурсами, 4) тривоги про те, що інші групи прагнуть заволодіти цими ресурсами (за Берон, Бірн, Джонсон, 2003).

Pratto F. Sidanius J. запропонували теорію соціального домінування (Pratto Sidanius, 2011). На їхню думку суспільство прагне до групової ієрархії. Стабільність групових ієрархій є умовою сприятливого розвитку суспільства. Окремі індивіди схильні підтримувати цю ієрархію, через набутий соціальний статус, пов'язаний із владою. Орієнтація на соціальне домінування супроводжується проявом расових та етнічних упереджень. На думку авторів цієї теорії існує два способи збереження домінуючими групами свого привілейованого положення. Так, домінуюча позиція може бути збережена за рахунок поєднання патерналізму з боку домінуючих груп та проявом поваги з боку груп, що підкорюються. Поки останні «знають своє місце», представники обох груп можуть демонструвати близькі, емоційні позитивні відносини. Другий спосіб – це ідеологія. Домінуючі групи створюють міфи, надаючи їм законного статусу, що пояснюють неможливість зміни існуючої ієрархії.

Поширеною думкою щодо пояснення психологічної основи упереджень є положення про роль когнітивних процесів, які забезпечують соціальне сприймання інших. Представники когнітивної теорії наголошують на тому, що причиною упереджень та стереотипів є механізм категоризації, що дозво-

ляє людини формувати образ соціальної групи або іншої людини у процесі соціальної перцепції. Категоризація виявляється у розподілу людей за групами (стать, вік, етнічна приналежність, антропометричні дані, тощо). Операції категоризації здійснюється несвідомо та автоматично. Процес розрізнення має ґрунтуватися на багаточисельних категоріях. Люди використовують, як правило, лише ті, що залежать від конвенціональних соціальних норм. Зокрема, для людей із Лівану, Ізраїлю та колишньої Югославії визначальною є релігійна приналежність. Тобто будь яка людина для них є або мусульманином, або християнином, або іудеєм. Усі інші ознаки людини розглядаються скрізь призму належності до релігійної групи (за Берон, Бірн, Джонсон, 2003). Багато дослідників зазначають, що будь яке упередження активізується поза впливом нашої свідомості, по суті, воно є неконтрольованим та супроводжується емоційним переживанням. Акт категоризації може розділяти людей на своїх та чужих. Людина сприймає інших членів своєї групи як людей, у більшій мірі схожими на себе порівняно із учасниками зовнішніх груп (ефект припускаємої схожості). Учасники зовнішніх груп позбавленні виокремлення індивідуальних відмінностей, вони начебто усі на одне лице. Така особливість сприймання отримала назву ефекту гомогенності зовнішньої групи. Операції категоризації розглядають як основу ефекту вподобання представників своєї групи. Експериментальні дослідження цього ефекту, за методикою мінімальної міжгрупової ситуації, дозволили Г.Теджфелу сформулювати основні положення теорії соціальної ідентичності (Tajfel, 1981). Соціальну ідентичність він визначає як ту частину ідентичності індивіда, яка виникає з усвідомлення свого членства в соціальній групі та супроводжується переживанням цінності та значущості свого членства.

Ця теорія ґрунтується на трьох припущеннях: люди поділяють соціальний світ на «свої» та «чужі» групи; будучи членами своєї групи вони розглядають власну соціальну ідентичність як джерело для самоповаги; уявлення людини про себе частково залежать від результату порівняння своєї групи із зовнішніми групами. Отже, ця теорія ґрунтується на ідеях мотиваційного та когнітивного підходу одночасно. Так

когнітивна складова виявляється в акті категоризації, тобто поділі на групи, мотиваційна складова – у тому, що соціальна ідентичність задовольняє потребу у самоповазі. Остання слугує основою для пояснення сутності самоповаги. Вподобання своєї групи посилює соціальну ідентичність, тем самим підвищує самоповагу. Дискримінація чужої групи заради власної додає почуття позитивної відмінності, що сприяє становленню позитивної соціальної ідентичності та підвищує самоповагу. Продовженням таких ідей стала теорія самокатегоризації Дж. Тернера, яка передбачає набуття соціальної ідентичності в процесі соціальної категоризації. На думку Г.Теджфела, існують особистісні та колективні аспекти самоповаги (Tajfel, 1981). Повага до себе як член групи сприяє до більш високого уподобання своєї групи. Однак, повага до себе як особистості не впливає на ставлення людини до зовнішньої групи. Саме тому Ш.Тейлор, Л.Пипло та Д.Сирс уважають, що джерелом упереджень є перш за все є загроза колективній самоповазі.

Висновки та перспективи подальших озвідок.

Передумовою формування упереджень є соціальний стереотип, як продукт масової поведінки, що підтримується соціальним середовищем. На відміну від стереотипу в упередженні, як схильності суб'єкта до сприймання, оцінки та відповідних дій щодо соціальних об'єктів або людини на основі прийнятих в групі цінностей, переважають емоційні аспекти ставлення.

Аналіз підходів до пояснення природи упереджень (теорія соціального научіння, мотиваційна та когнітивна теорія та теорія соціальної ідентичності) дозволяють зробити такі висновки. В основі стереотипізації, як передумови упереджень, знаходяться операції категоризації. Категоризація дозволяє: розрізнати соціальні групи на «свої» та «чужі» групи; формувати власну соціальну ідентичність через усвідомлення належності до своєї соціальної групи та сприймати її як джерело самоповаги; створювати уявлення про себе, спираючись на результати порівняння своєї групи із зовнішніми групами. Категоризація спрощує реальність, проявляється автоматично поза наміром людини. Категоріями поділу груп у суспільстві є існуючі соціальні норми. Вибір групи, що стане мішенню для упереджень у межах певної культури, а також діапазон відповідної поведінки по відношенню до неї залежить від

соціального навчання. Культурні відмінності будуть визначати об'єкт упередження, частоту переживання певного упередження та способи його прояву. Активізація впливу упереджень на поведінку людини виникає в ситуаціях загрози колективної самоповазі. Перспективою подальшого дослідження є вивчення впливу упереджень на поведінку представників різних соціальних груп під час військових дій.

Список використаних джерел

- Берон Р., Бірн Д., Джонсон Б. Соціальна психологія. 2003. 512 с. URL: <http://ibib.ltd.ua/sotsialnaya-psihologiya.html>
- Гуменюк Л. Й. Авторитарна і тоталітарна особистість (психологічні концепти). *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Вип. 1. С. 24–32.
- Свтух В. Соціологія міжетнічного конфлікту: теоретичний аспект. *Політичний менеджмент*. 2006. № 6. С. 3–17.
- Костіна Т. О. Упередження та стереотипи як передумова для розгортання гендерної дискримінації. *Габитус*. 2020. Вип. 16. С. 145–150.
- Марценюк Т. Гендер для всіх. Виклик стереотипам. Київ : Основи, 2017. 256 с.
- Назаренко О. І., Нестеренко О. Є. Особливості вербальної актуалізації етнічних упереджень у дискурсі американських політиків-республіканців. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2019. Вип. 1 (89). С. 87–90.
- Паніна Н. Чинники національної ідентичності, толерантності, ксенофобії та антисемітизму. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2005. № 4. С. 26–45.
- Сміт Е. Національна ідентичність / пер. з англ. П. Тарашук. Київ : Основи, 1994. 221 с.
- Ткалич М. Г. Психологія гендерної взаємодії персоналу організацій. Київ ; Запоріжжя, 2015. 316 с.
- Чуйко О., Куравська Н. Гендер і кар'єра : навчальний посібник. Івано-Франківськ : Супрун В.П., 2019. 372 с.
- Як навчати школярів долати гендерні стереотипи : конспекти занять : навч.-метод. посібник для загальноосвітніх навчальних закладів / Т. Говорун, О. Кікінежді та ін. ; за заг. ред. професора Т. Говорун. Київ : ТОВ «Дорадо-Друк», 2006. 804 с.

- Allport G. Nature of Prejudice. Cambridge, MA : Addison-Wesley, 1954. 498 p
- Altemeyer B. The Authoritarian Specter. Cambridge : Harvard University Press, 1996. 384 p.
- Discrimination / APA Dictionary of Psychology. URL: <https://dictionary.apa.org/discrimination> (дата звернення: 06.08.2022)ю
- Dijk T. A. van. Prejudice in Discourse : An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation. Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 1984. 294 p.
- Duckitt J., Fisher K. The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*. 2003. Vol. 24. 1. P. 201–202.
- Eagly A. H., Chaiken S. The psychology of attitudes. TX : Harcourt. Brace & Janovich, 1993. 794 p.
- Jackson L. The Psychology of Prejudice: From Attitudes to Social Action. American Psychological Association, 2011. 225 p.
- Nelson T. The Psychology of Prejudice. Allyn & Bacon : Pearson, 2005. 336 p.
- Pratto F., Sidanius J. Social Dominance Theory and the Dynamics of Intergroup Relations: Taking Stock and Looking Forward. *European Review of Social Psychology*. 2006. No. 17 (1). P. 271–320.
- Rokeach M. The open and closed mind: investigations into the nature of belief systems and personality systems. New York : Basic Books, 1960. 447 p
- Tajfel H. Human groups and social categories : Studies in Social Psychology. Cambridge University Press, 1981. 384 p.

References

- Allport, G. (1954). *Nature of Prejudice*. Cambridge, MA: Addison-Wesley.
- Altemeyer, B. (1996). *The Authoritarian Specter*. Cambridge: Harvard University Press.
- Beron, R., Birn, D., & Dzhonson, B. (2003). *Sotsialna psykhologhiia [Social Psychology]*. Retrieved from <http://ibib.ltd.ua/sotsialnaya-psiologhiya.html> [in Ukrainian].
- Chuiko, O., & Kuravska, N. (2019). *Hender i kar'iera [Gender and Career]: navchalnyi posibnyk*. Ivano-Frankivsk: Suprun V.P. [in Ukrainian].
- Discrimination / APA Dictionary of Psychology*. Retrieved from <https://dictionary.apa.org/discrimination>.

- Dijk, T. A. Van. (1984). *Prejudice in Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Duckitt, J., & Fisher, K. (2003). The impact of social threat on worldview and ideological attitudes. *Political Psychology*, 24.1, 201-202.
- Eagly, A. H., & Chaiken, S. (1993). *The psychology of attitudes*. TX: Harcourt. Brace & Janovich.
- Humeniuk, L. Y. (2018). Avtorytarna i totalitarna osobystist (psykholohichni kontsepty) [Authoritarian and totalitarian personality (psychological concepts)]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav [Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs]*, 1, 24-32 [in Ukrainian].
- Hovorun, T. (Ed.). (2006). *Yak navchaty shkoliariv dolaty genderni stereotypy: konspekty zaniat [How to teach schoolchildren to overcome gender stereotypes]: navch.-metod. posibnyk dlia zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv*. Kyiv: TOV «Dorado-Druk» [in Ukrainian].
- Jackson, L. (2011). *The Psychology of Prejudice: From Attitudes to Social Action*. American Psychological Association.
- Kostina, T. O. (2020). Uperedzhennia ta stereotypy yak peredumova dlia rozghortannia hendernoi dyskryminatsii [Prejudice and stereotypes as a prerequisite for the development of gender discrimination]. *Habytus [Habitus]*, 16, 145-150 [in Ukrainian].
- Martseniuk, T. (2017). *Hender dlia vsikh. Vyklyk stereotypam [Gender is for everyone. A challenge to stereotypes]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Nazarenko, O. I., & Nesterenko, O. Ye. (2019). Osoblyvosti verbalnoi aktualizatsii etnichnykh uperedzhen u dyskursi amerykanskykh politykiv-respublikantsiv [Peculiarities of verbal actualization of ethnic prejudices in the discourse of American Republican politicians]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Filolohichni nauky [Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Philological sciences]*, 1 (89), 87-90 [in Ukrainian].
- Nelson, T. (2005). *The Psychology of Prejudice*. Allyn & Bacon: Pearson.
- Panina, N. (2005). Chynnyky natsionalnoi identychnosti, tolerantnosti, ksenofobii ta antysemityzmu [Factors of national identity, tolerance, xenophobia and anti-Semitism]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh [Sociology: theory, methods, marketing]*, 4, 26-45 [in Ukrainian].

- Pratto, F., & Sidanius, J. (2011). Social Dominance Theory and the Dynamics of Intergroup Relations: Taking Stock and Looking Forward. *European Review of Social Psychology*, 17 (1), 271-320.
- Rokeach, M. (1960). *The open and closed mind: investigations into the nature of belief systems and personality systems*. New York: Basic Books.
- Smit, E. (1994). *Natsionalna identychnist [National identity]*. Kyiv: Osnovy [in Ukrainian].
- Tajfel, H. (1981). *Human groups and social categories: Studies in Social Psychology*. Cambridge University Press.
- Tkalych, M. H. (2015). *Psykhohohiia hendernoii vzaïmodii personalu orhanizatsii [Psychology of gender interaction of personnel of organizations]*. Kyiv; Zaporizhzhia [in Ukrainian].
- Yevtukh, V. (2006). Sotsiologhiia mizhetnichnoho konfliktu: teoretychnyi aspekt [Sociology of interethnic conflict: theoretical aspect]. *Politychnyi menedzhment [Political management]*, 6, 3-17 [in Ukrainian].

O. Myroshnyk

CONCEPTUAL APPROACHES TO THE STUDY OF SOCIAL-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PREJUDICE

The article is devoted to the study of the phenomenon of prejudice, the analysis of scientific approaches to the explanation of its role in the functioning of the individual as a subject of life. To achieve the goal, theoretical level methods (analysis, synthesis, comparison, classification) were applied.

According to the results of the study, it was established that the prerequisite for the formation of prejudices is a social stereotype, as a product of mass behavior supported by the social environment. In contrast to the stereotype in prejudice, as the subject's tendency to perceive, evaluate and take appropriate actions in relation to social objects or a person based on the values accepted in the group, the emotional aspects of the attitude prevail.

Among existing approaches to explaining the psychological nature of prejudices, theories of social learning, motivational and cognitive theory, and theory of social identity occupy a special place. According to the results of the analysis of these approaches, it was established that the basis of stereotyping are categorization operations. Categorization allows: to distinguish social groups into "own" and "other" groups; form one's own social identity through awareness of belonging to one's social group and perceive it as a source of self-respect; to create an image of oneself, based on the results of comparing one's group with external groups. Categorization simplifies reality, manifests itself automatically beyond human intention. Existing social norms are the categories for dividing groups in society.

The choice of a target group for prejudice within a particular culture, as well as the range of appropriate behavior toward it, depend on social learning. Cultural differences will determine the frequency of manifestation of a certain prejudice, the object of prejudice and the ways of its manifestation. Activation of the influence of prejudices on human behavior occurs in situations of threat to collective self-respect.

Key words: *prejudice, social attitude, stereotyping, categorization, social identity.*

Надійшла до редакції 7.06.2023 р.